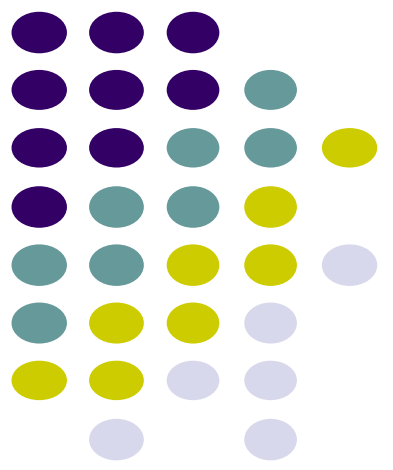
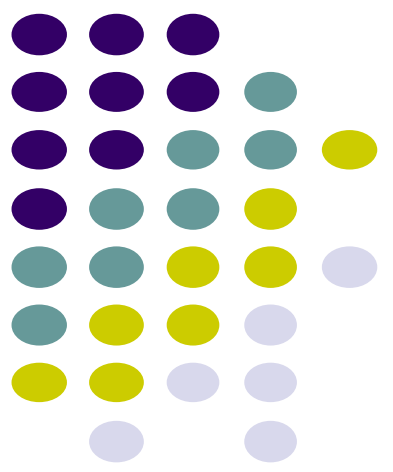

Стан та динаміка солідарних суспільних взаємодій під час війни

**Віктор Степаненко,
доктор соціологічних наук,
Інститут соціології НАН України,
5.03.2025**

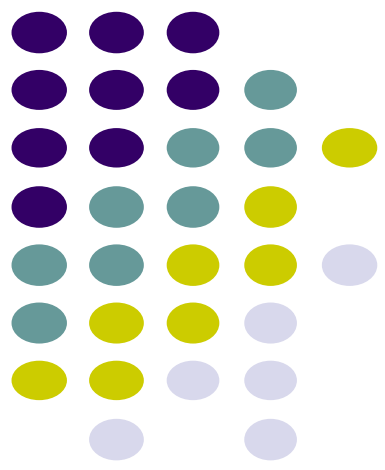
Представлено результати в рамках наступних

досліджень:

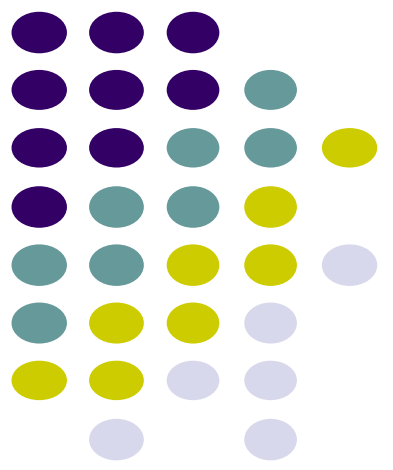
- *Міждисциплінарний проєкт НАН України «Солідаризація українського суспільства в умовах війни та перспективи збереження і відтворення солідарного соціального потенціалу у повоєнному розвитку країни» на 2024- 2025 рр. :*
- *I етап (2024 р.) «Дослідження стану та динаміки солідарних взаємодій у суспільстві у період «гарячої» фази війни» - розділ «Соціологічні дослідження потенціалу солідарних суспільних взаємодій»*
- *Емпірична база - аналіз даних попередніх моніторингових досліджень Інституту соціології та опитування 2024 р. (за фінансової допомоги USAID). Виконавець опитування: «Група Рейтинг», опитування на всій території України, крім тимчасово окупованих територій, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок, методом CATI-CAWI, кількість - 4101 респондент.*

Солідаризація в Україні у період війни: концептуальні підходи

- Дослідження солідарних взаємодій у період сучасної оборонної війни має свої особливості: найвищий рівень напруги і викликів, у випадку російсько-української війни – екзистенційний виклик щодо існування народу та держави.
- Два значення концепту «солідаризація»: 1) національно-громадянська солідарність (тип самоідентифікації індивіда, ступінь лояльності до країни, відчуття належності до національної спільноти, громадянська відповідальність тощо) та 2) соціальна солідарність, яка здебільшого асоціюється з індикаторами соціально-економічної справедливості, економічної рівності, альтруїзму, співчуття та допомоги нужденним та вразливим групам тощо. У соціологічному контексті в обставинах війни здебільше йдеться про *національно-громадянську солідарність*.

Солідаризація в Україні у період війни: концептуальні підходи - 2

- Формальна та змістовна типи солідаризації (Є.І.Головаха).

Серед складових змістовної солідаризації:

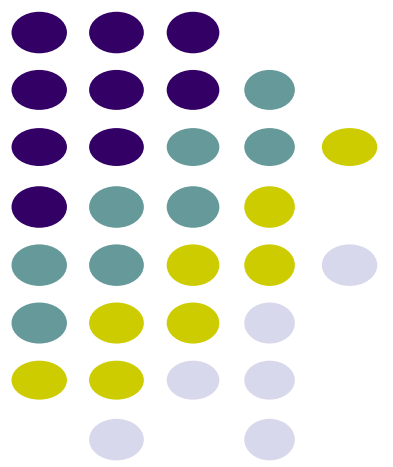
- 1) наявність усталеної національно-громадянської ідентичності;
- 2) залученість у різні форми громадської активності незалежно від того, заохочуються вони державою чи ні;
- 3) готовність до особистих жертв заради того, щоб держава зберігала свободу, незалежність і право на власний вибір шляхів розвитку.

В рамках змістовної солідаризації загальнонаціональна єдність, необхідна для позитивних змін у мирні часи і для успішного спротиву ворогу в часи війни, досягається без загрози встановлення тоталітарних засад суспільного життя.

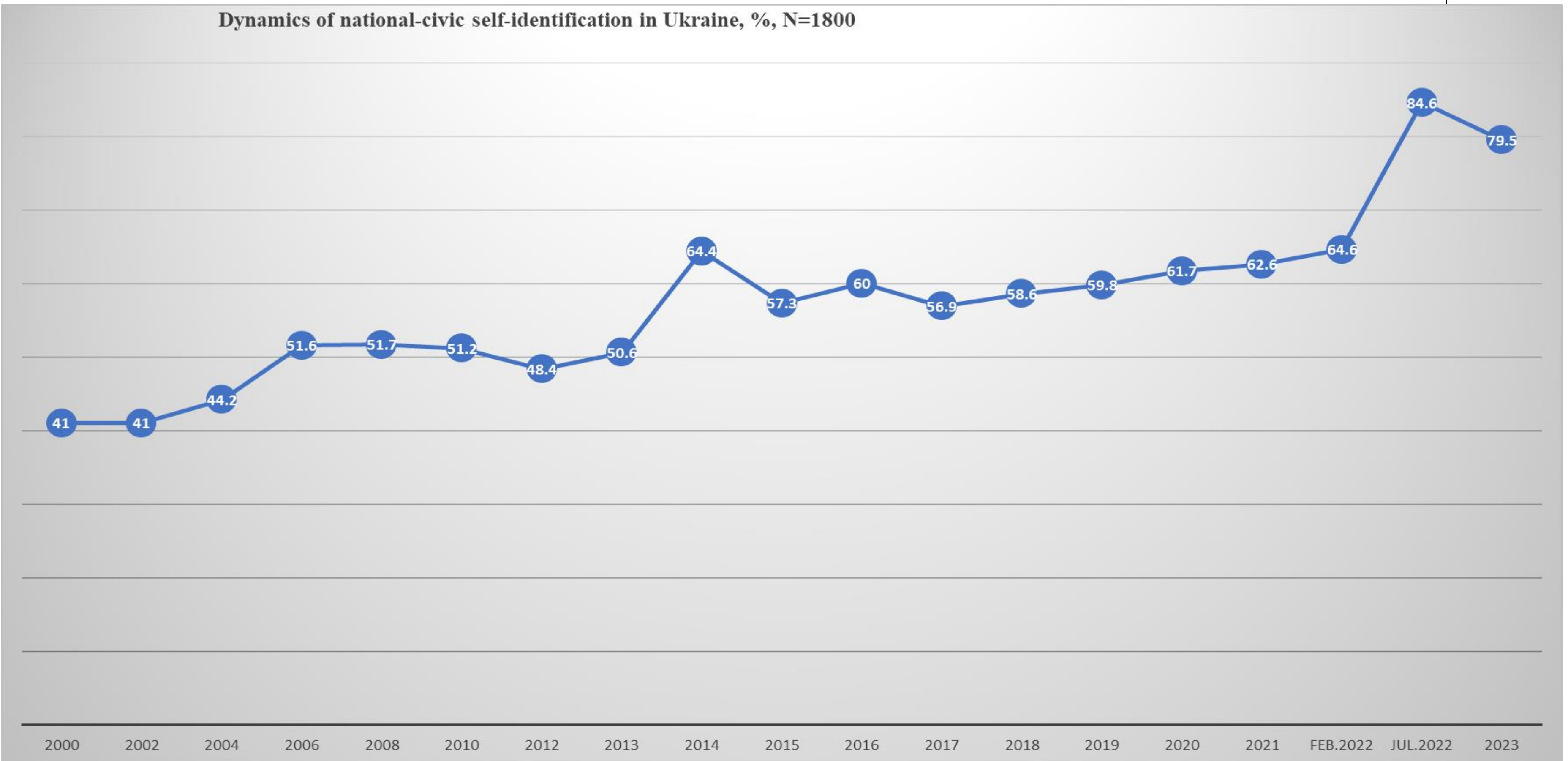
Динаміка національно-громадянської самоідентифікації

(Інститут соціології НАН України)

“Ким ви себе перш за все вважаєте?”, %

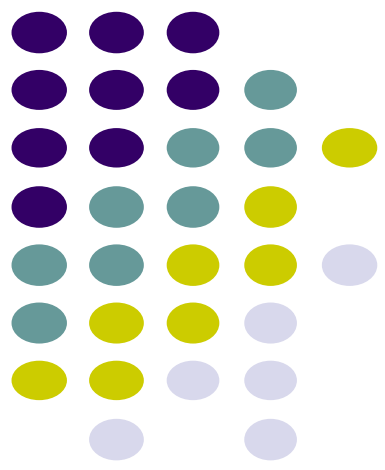

Dynamics of national-civic self-identification in Ukraine, %, N=1800

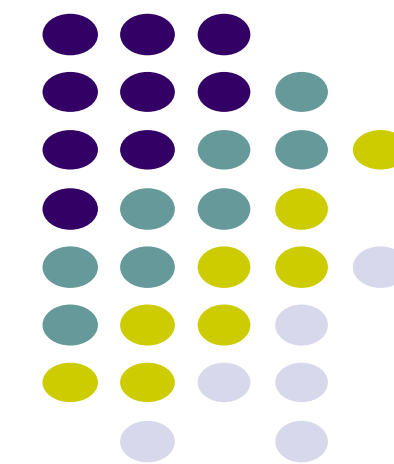

Динаміка солідаризації у період великої війни - 1

- З початком широкомасштабного вторгнення – потужна хвиля солідаризації українського суспільства, патріотичної консолідації держави та громадян і зміцнення національно-громадянської ідентичності українців. За даними моніторингу Інституту соціології НАН України у грудні 2022 р., після 10 місяців війни, показник громадянської ідентичності зріс від 62,6% до майже 80%.
- Ця тенденція зберіглась і у 2023 році – моніторинговий замір після 16 місяців війни показав майже тотожній з 2022 роком результат (79,5%), літо 2024 – 75,2%.
- *Національно-громадянська самоідентифікація - тимчасовий ефект «гуртування навколо прапора» (rally round the flag) чи результат 30-річного розвитку країни?*
- *Стала динаміка - в Україні вже склалась доволі консолідована українська громадянська нація*
- *Українська громадянська нація як необхідна основа (але недостатня умова) національно-громадянської солідаризації та стійкості у період війни. Війна як каталізатор націє-державо творення*

Динаміка «вертикальної» солідаризації у період великої війни

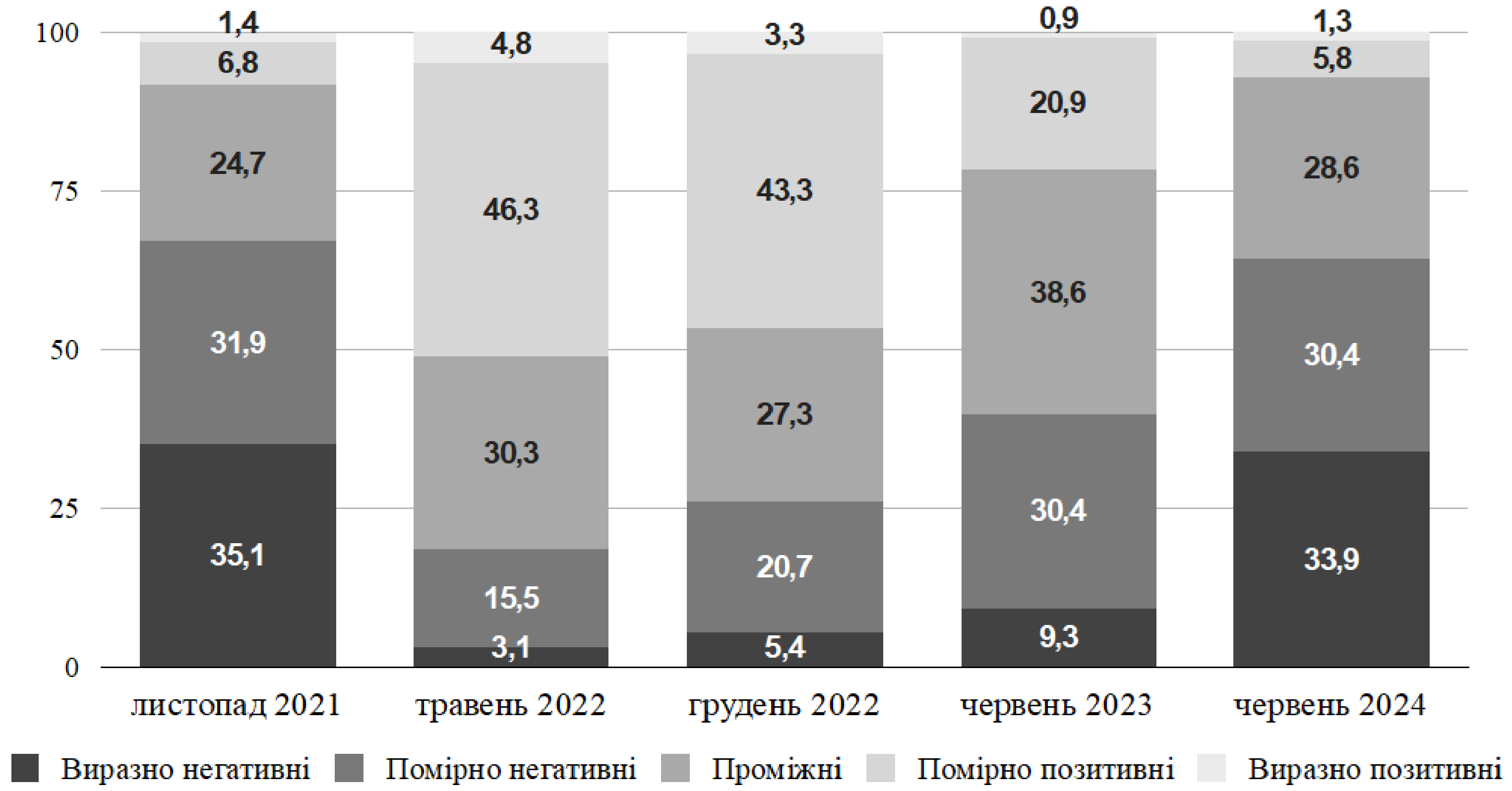
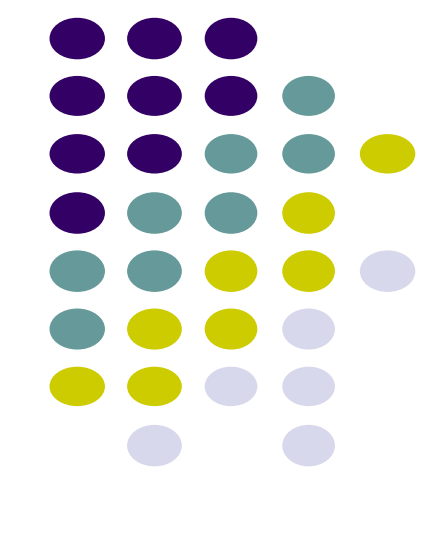

Стан «вертикальної» солідаризації (відносини суспільства та держави) зазнав низку відчутних змін, пройшовши етапи (С.С.Дембіцький):

- звичного соціально-політичного негативізму (2021),
- національного піднесення (2022),
- зворотної трансформації (2023),
- соціально-політичного негативізм військового часу (2024)

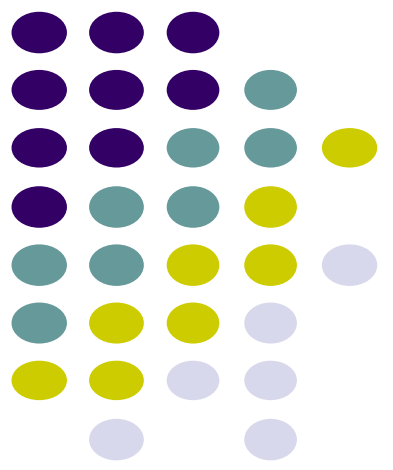
З точки зору загальних установок щодо оцінок функціонування держави новий етап не відрізняється від етапу соціально-політичного негативізму в 2021 році.

Відмінності між етапами у змінах стану вертикальної солідаризації в 2021 та 2024 роках: воєнний етап 2024 р. сформувався під впливом поглядів на деструктивність внутрішньо-політичної діяльності політиків національного рівня, страху перед встановленням диктатури, задоволеності своїм положенням у суспільстві, задоволеності життям у своєму населеному пункті та оцінками соціального конфлікту між верхами і низами суспільства.

Загальні установки щодо функціонування держави у динаміці (С.С.Дембіцький)

Динаміка «горизонтальної» солідаризації у період великої війни: актуалізація

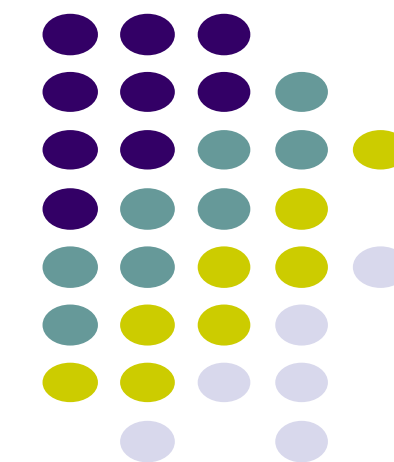
З 2023 року реверсні процеси не лише щодо «вертикальної» солідаризації, а й тренди соціальної та політичної диференціації та напруження українського суспільства у «горизонтальній» солідаризації.

Намітились лінії соціальних розколів (зокрема між громадянами, які виїхали з країни та тими, хто залишився в ній, між армійцями та ветеранами з одного боку та «тиловиками», з іншого, соціальні напруження на тлі мобілізації тощо), які можуть розвинути у потенційні соціальні конфлікти з їх небажаними соціально-політичними ризиками та наслідками у перспективі повоєнного відновлення країни.

Отже, солідаризація та консолідація українського суспільства у період війни має *різну динаміку*, зокрема піти на спад ще під час війни, а також – у період повоєнного відновлення. Це створює нові ризики для внутрішньополітичної та соціальної стабільності держави, конче необхідної для її успішного мілітарного спротиву та подальшого демократичного розвитку.

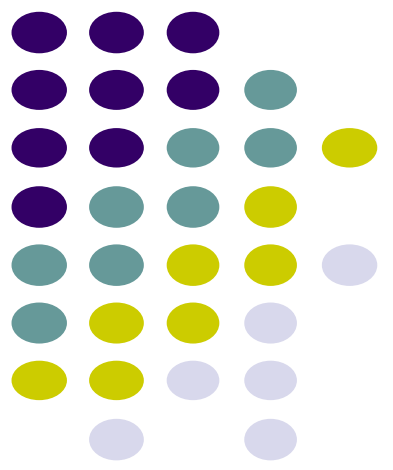
Рівень солідарної підтримки у разі серйозних проблем з боку сусідів або членів громади

«Якою мірою Ви могли б розраховувати на допомогу ваших сусідів або членів вашої громади у випадку коли у Вас станеться серйозна проблема?» (2024, %)

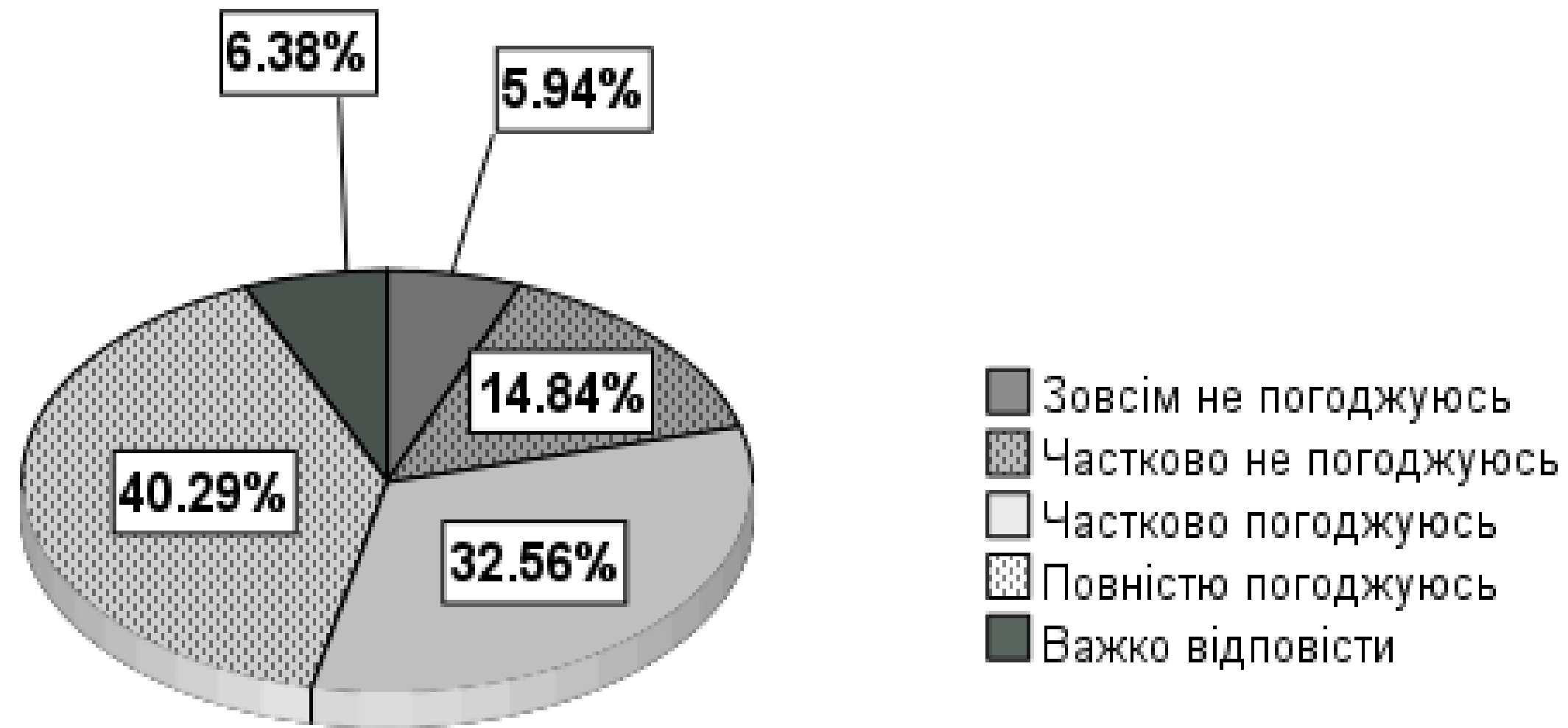
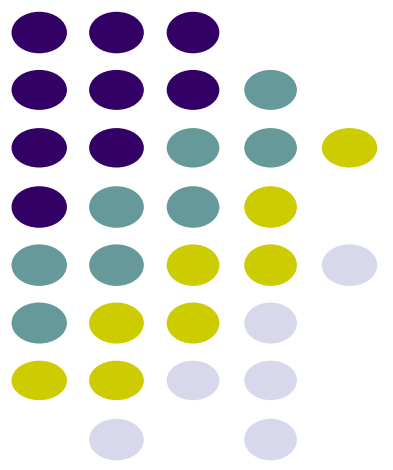
<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Захід</i>	<i>Центр</i>	<i>Південь</i>	<i>Схід</i>	<i>В цілому по масиву</i>
<i>Зовсім не можу</i>	<i>29,2</i>	<i>33,4</i>	<i>36,5</i>	<i>33,3</i>	<i>32,7</i>
<i>Певною мірою можу</i>	<i>50,4</i>	<i>46,1</i>	<i>40,4</i>	<i>42,5</i>	<i>45,8</i>
<i>Цілком можу</i>	<i>9,8</i>	<i>9,7</i>	<i>13,0</i>	<i>11,8</i>	<i>10,5</i>
<i>Важко сказати</i>	<i>10,7</i>	<i>10,8</i>	<i>10,1</i>	<i>12,5</i>	<i>11,0</i>

Оцінки солідарної підтримки з боку оточуючих: аналіз

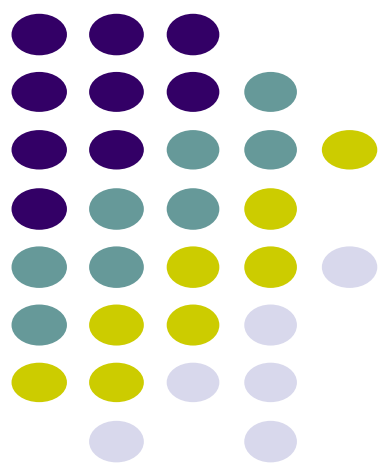
- Дещо більше респондентів, які не можуть розраховувати на солідарну підтримку оточення на півдні країни (36,5%) і менше на її заході (29,2%). Відповідно, суб'єктивний вимір солідарної підтримки дещо вищий на заході (60,2%) і центрі (55,8%) країни, аніж у її прифронтових сході (54,3%) та півдні (53,4%).
- Немає значних статистичних відмінностей між чоловіками та жінками, віковими групами, а також за типом поселення (місто-село).
- **суттєвими факторами відмінностей** у оцінці респондентами рівня базової соціальної солідарності є: 1) їх фінансово-матеріальні спроможності і 2) чи змінили вони місце свого проживання після широкомасштабного вторгнення:
- Так, серед респондентів, яким не вистачає можливості купувати найнеобхідніші продукти частка людей, які не можуть розраховувати на допомогу сусідів чи членів громади складає більше 40% - це майже на 13% більше, аніж серед фінансово спроможних щодо базових потреб респондентів.
- серед респондентів, які переїхали на нове місце у зв'язку з війною (стали внутрішніми біженцями), 42% зовсім не можуть *розраховувати на допомогу сусідів або членів громади*. Це на 11% більше аніж для людей, які не міняли своє місце проживання після широкомасштабного.

Віра у здатність долати суперечності і залишатись одним народом («Я думаю, що в Україні ми завжди будемо єдиним народом, не зважаючи на всі конфлікти та історичні відмінності»), 2024, %

Більшість респондентів (40,3%) «повністю погоджуються» і ще 32,6% - «частково погоджуються»

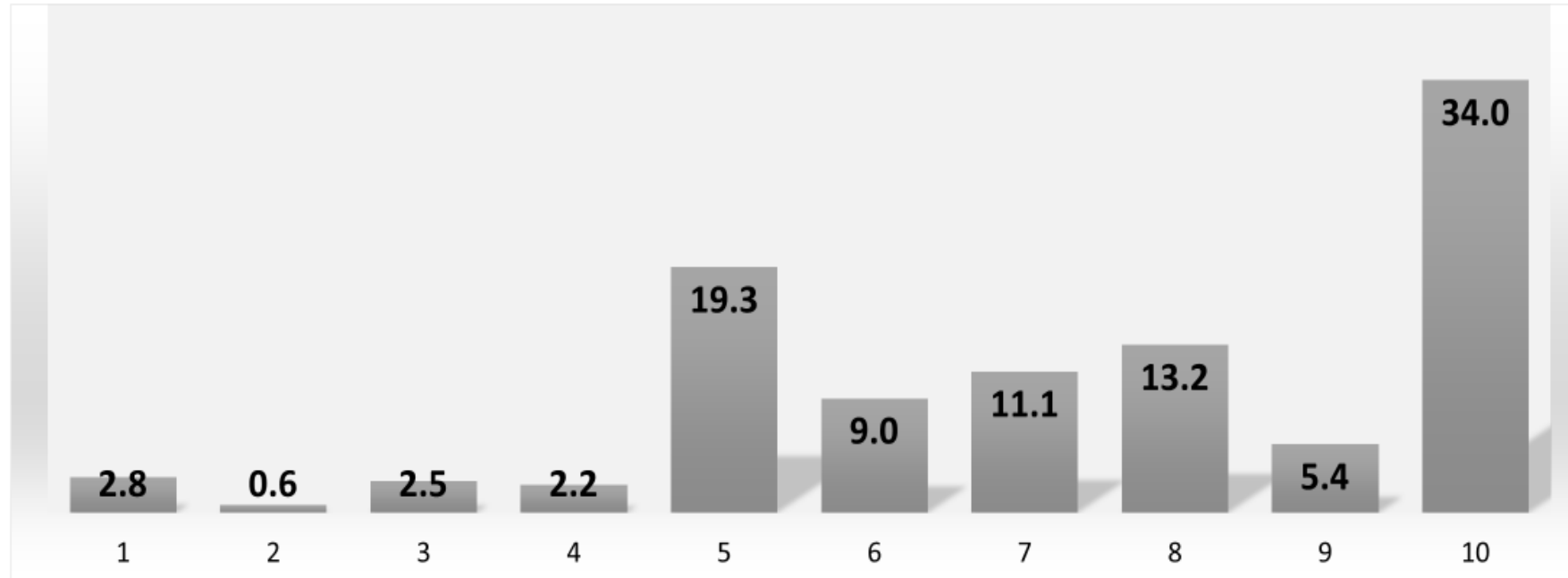
Самоідентифікація і віра у збереження єдності українського народу, %, 2024 р.

Само- ідентифікація	<i>«Я думаю, що в Україні ми завжди будемо єдиним народом, не зважаючи на всі конфлікти та історичні відмінності»</i>				
	Зовсім не погоджуюсь	Частково не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Повністю погоджуюсь	Важко відповісти
Громадянин України	4,2	12,9	33,2	43,9	5,9
Інші самоідентиф.	10,7	20,4	30,9	30,2	7,8

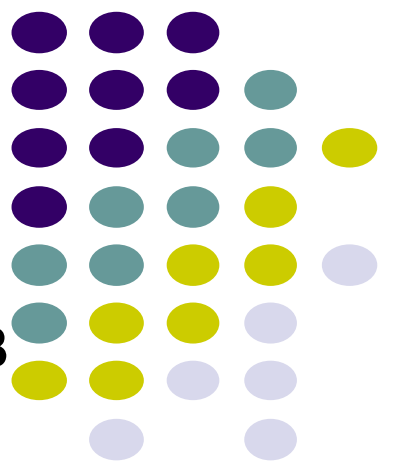
- Респонденти - «громадяни України», частіше погоджуються із цим твердженням
- Респонденти, які вірять у збереження єдності, також є прибічниками громадянсько-політичного трактування нації, частіше погоджуючись із твердженням *«Я думаю, що всі люди, які проживають в Україні є українцями і немає значення їх етнічне походження чи віросповідання»*
- Також спостерігається позитивний зв'язок (.125**) цієї солідарницької позиції на макро-рівні із тим, наскільки люди могли б розраховувати на допомогу сусідів або членів громади

Оцінка щодо відповідальності за допомогу людям

«Як би Ви оцінили хто повинен брати відповідальність за допомогу людям?» (по шкалі від 1 до 10, де 1 – самі люди повинні брати більше відповідальності за допомогу одне одному, 10 - держава повинна брати більше відповідальності за допомогу людям?), %, липень 2024 р.

Оцінка щодо відповідальності за допомогу людям: аналіз

- Регіонально дещо більше патерналістично орієнтованих на допомогу держави респондентів проживає на прифронтових сході (36%) та півдні (41,6%) країни, аніж на її заході (32,4%) та у центрі (31,9%).
- Жінки також є дещо більш патерналістично орієнтовані на допомогу держави, аніж чоловіки і аніж в середньому по масиву – їх майже 39% проти 28% респондентів-чоловіків.
- Значущим для цієї диспозиції є також і вік респондентів: люди середнього і старшого віку дещо більше патерналістично орієнтовані, аніж молодь (18-35 років): наприклад, коли серед молоді 26% вважають, що держава відповідальна за допомогу людям, то доля респондентів старшої вікової групи (від 51 року), які поділяють цю позицію сягає 37%. Однак молоді не вивляють значимо вищих, аніж старші вікові групи установок на власну відповідальність самих людей у допомозі одне одному.
- Патерналізм також сильно корелює з різними аспектами популістичних орієнтацій респондентів, виявлених у погодженнях з твердженнями, що *«Нашою країною повинні керувати люди з народу, а не представники правлячої еліти»* (0.242**), *«Народ набагато мудріший за політиків, тому політики повинні слідувати тільки волі народу»* (0.234**), *«Часто думка простих людей важливіша, ніж думка професійних політиків та експертів»* (0.193**), *«Політичні розбіжності між елітою та народом більші, ніж розбіжності у самому народі»* (0.159**).

Висновки

- ❖ Уявлення про громадянську (політичну) націю є важливою основою змістовної проєвропейської та демократичної моделі солідаризації українського суспільства. Імператив: зміцнення національно-громадянської ідентичності.
- ❖ Війна не змінила, а *можливо* навіть посилила переважно патерналістські настрої українського суспільства. Це також формує та актуалізує патерналістично орієнтовану соціально-економічну модель солідарності в українському суспільстві з переважними очікуваннями людей на соціальну відповідальність та підтримку з боку держави.
- ❖ Серед важливих чинників виникнення соціальних суперечностей на момент проведення дослідження були проблеми та форми проведення мобілізації.
- ❖ Важливою стратегією попередження соціальних конфліктів в суспільстві під час війни і післявоєнний час є розвиток суспільної взаємодії та створення спільних сенсів, робота над мінімізацією зон напруження, захист та узгодження інтересів різних соціальних груп і категорій населення, здійснення діалогу між громадянами і державою, політика соціальної інклюзії.

